

דף שבועי

בס"ד

פרשת ויצא, תשפ"ו, מספר 1645

טירון היה יעקב לנבואה מיכאל קנובסקי

אם הדרך. פירושו עונה על שאלתנו, אבל פחות מסביר את הדגשת הפחד הראשוני של יעקב כשהוא קם מהחלום הנבואי שלו: "וַיֵּרָא וַיֹּאמֶר מֶה נֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה".

רש"י, רשב"ם, רב יוסף בכור שור ומפרשים נוספים מסבירים שיעקב לא היה מודע לקדושת המקום שבו ישן, ששם נתגלה אליו א-להים. כמו שרש"י מסביר: "וְאֵנִי לֹא יָדַעְתִּי, שֶׁאֵילּוּ יָדַעְתִּי לֹא יִשְׁנִי בַּמָּקוֹם קָדוֹשׁ זֶה". רש"י ורשב"ם חולקים על זיהוי אותו מקום שבו ישן יעקב; לפי רש"י היה זה הר המוריה ולפי הרשב"ם זה היה מקום מסוים ליד העיר לוז/בית-אל, אבל הם מסכימים שבאותו מקום הייתה קדושה אינהרנטית.

על קדושתו של אותו מקום הרלב"ג כותב, שיעקב התפלל על "חוזק ההכנה אשר בזה המקום לקבול השפע הא-לוהי". יעקב אכן הבין טוב מאוד שהקב"ה נמצא בכל מקום. הפליאה שלו ש"אֵכָן יֵשׁ ה' בַּמָּקוֹם הַזֶּה" נובעת אולי ממחשבה שהשכינה נמצאת במידה שווה בכל מקום, ו"לית אתר פנוי מיניה" (תיקוני זוהר קכב, ב). נתחדש ליעקב שיסגור מקומות קדושים יותר וקדושים פחות, בדומה למה שלמדנו חז"ל (כלים פרק א משנה ו): "עשר קדושות הן". אבן עזרא מבליט יותר נקודה זו ואומר: "בעבור שימצאו מקומות ייראו שם ניסים. ולא אוכל לפרש למה זה, כי סוד מופלא הוא".

לפי פירושים אלו, יעקב הצטער והיה ירא כי ישן במקום קדוש במיוחד. יש לי שתי בעיות עם פירוש זה. האחת, שבפסוק הבא כתוב: "וַיִּשְׁכֶּם יַעֲקֹב בְּבֶקֶר" (בר' כח:יח), שמשתמע מזה שיעקב חזר לישון, ואז בעלות השחר הוא קם שוב. אומנם לא ראיתי מפרשים שעומדים על בעיה זו, אבל אפשר לתת שלוש תשובות לשאלה זו: א. יעקב חזר לישון במקום סמוך ובבוקר חזר והציב מצבה באותו מקום. ב. הוא חזר לישון פעם שנייה לא כדי לישון, אלא כדי להיות במצב שבו יוכל לקבל נבואה נוספת מה', וכנראה לא קיבל מסר נוסף

פרשתנו פותחת בנבואתו הראשונה, הכתובה בתורה, של יעקב אבינו: מראה הסולם, המלאכים והבטחת ה' ליעקב על ריבוי הזרע, ירושת ארץ ישראל, ושמירתו מכל רע. תגובתו של יעקב היא:

וַיִּקֶץ יַעֲקֹב מִשְׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אֵכָן יֵשׁ ה' בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאֵנִי לֹא יָדַעְתִּי. וַיֵּרָא וַיֹּאמֶר מֶה נֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱ-לֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם (בר' כח:טז-יז).

תגובתו של יעקב תמוהה. יעקב שגדל בבית יצחק ורבקה, ובחמש עשרה השנים הראשונות בחייו זכה, כנראה, להיות במחיצתו של סבו אברהם, יפקפק בהימצאותו של הקב"ה בעולם, ויאמר: "אֵכָן יֵשׁ ה' בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאֵנִי לֹא יָדַעְתִּי", כאילו היה לו ספק בדבר?

שמואל דוד לוצאטו (שד"ל) מסביר שיעקב עזב את ביתו שלא מרצונו בגלל אחיו עשיו, ובמקום להישאר במקום מוכר היה צריך להיות נע ונד:

מגנה עצמו על שהצטער על בריחתו ועל שהוצרך לשכב על הדרך, ולא בטח בה'. ואולי תוך צער קילל את המקום ההוא.

את המשך דבריו של יעקב "אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱ-לֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם" שד"ל מסביר כך:

לא שכבתי במקום רע כמו שהייתי סבור, אלא הרי הוא כאילו שכבתי בבית א-להים ובשער השמים כי בזה ראה ה' בעיני.

יעקב היה מלא חששות מהדרך ומאי-הוודאות בבית לבן. אחרי שה' נגלה אליו בחלום הלילה ובישר ליעקב שלא ידאג ושישמור עליו, חששותיו של יעקב נרגעו, והוא היה מודע ישירות מה' שהשגחתו עליו. לפי שד"ל, יעקב הרגיש שהוא כאילו נמצא בבית ה' ולא על

* ד"ר מיכאל קנובסקי עורך מדעי ובוגר הכולל והמחלקה לביוולוגיה באוניברסיטת בר-אילן.

האינסופי עשה עליו רושם כביר, ולכן רק כאן התפעל יעקב כל כך: "וַיִּירָא וַיֹּאמֶר מֶה נֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שְׁעַר הַשָּׁמַיִם" (כח:יז). גם אצל אדון הנביאים, משה רבנו, כשנפגש לראשונה עם ה' בסנה הבוער הגיב: "וַיִּסְתֵּר מִשְׁפָּה פָּנָיו כִּי יָרָא מִהֶבֶט אֶל הָאֵל־לֵהִים" (שמ' ג:ו). אין מוזכרת תגובה דומה של משה בפעמים הרבות שה' נגלה אליו מאוחר יותר. הרמב"ם בפירושו למשניות סנהדרין (בפרק חלק) כותב:

והיסוד הששי הוא הנבואה. והוא לדעת שזה המין האנושי יש שימצאו בו אישים בעלי כשרונות מפותחים מאד ושלמות גדולה, ותכונן נפשם עד שמקבלת צורת השכל, ויתחבר אותו השכל האנושי בִּשְׁכָל הַפֹּעֵל, וַיֵּאֱצֵל עליהם ממנו אֲצִילוֹת שְׁפָע, ואלה הם הנביאים, וזוהי הנבואה וזהו עניינה. וביאור היסוד הזה בשלמות יאריך מאד.

ללא ספק, יעקב עונה על כל הקריטריונים של הרמב"ם להאצלת הנבואה.

אני בטוח למדיי, שגם אחרי פעמים רבות שה' מתגלה לאדם, הרושם שנוצר הוא משהו כביר כפי שמתאר אותו הנביא ירמיהו: "כָּאֵשׁ בַּעֲרַת עֶצֶר בַּעֲצָמָתִי" (כ:ט). בכל זאת, המפגש הראשון עם ה' עושה רושם מיוחד. אין שום חוויה עלי אדמות שיכולה להשתוות אליה. ואולי את החוויה הזאת רצתה התורה להדגיש כאן בפרשתנו, וגם בתחילת דרכו של משה כנביא בתחילת ספר שמות, כפי שהבאנו לעיל. אומנם, הנבואה די שכיחה בתורה, אבל בל נשכח שגם לאחד כמו יעקב אבינו, שדמותו חקוקה בכיסא הכבוד (חולין צא ע"ב), וגם למשה רבנו, שדיבר איתו א-להים פנים אל פנים, חיבור השכל האנושי בשכל הפועל, כלשונו של הרמב"ם, רחוק מלהיות מובן מאליו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

באותו לילה. ג. הוא שכב שם אבל לא ישן שוב. יעקב כולו נסער אחרי התגלות הקב"ה אליו, אבל הוא לא יכול היה להמשיך במסעו עד אור הבוקר.

הקושיה השנייה שיש לי על פירושיהם של רש"י, רשב"ם ושאר המפרשים שהובאו לעיל היא, אם תגובתו של יעקב שהמקום קדוש בגלל שה' התגלה שם אליו, למה לא מוצאים תגובה דומה במקומות אחרים שבו התגלה ה' ליעקב. לדוגמה, כשיעקב מספר לרחל וללוא את חלומו השני בפרשתנו, ומספר להם את דברי ה':

אֲנִי הָאֵל-בֵּית אֶל אֲשֶׁר מִשְׁחַת שָׁם מִצְבֵּה אֲשֶׁר נִדְרַתְּ לִי שָׁם נָדָר, עֲתָה קוֹם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל אָרֶץ מוֹלְדֹתְךָ (בר' לא:יג).

אין ליעקב שום תגובה באשר למקום הספציפי בשדות חרן שבו התגלה אליו ה'. גם לאחר המפגש של יעקב עם עשיו בבואו מפדן ארם, ה' התגלה ליעקב, החליף את שמו לישראל, ונתן לו את ברכת הזרע והארץ המתוארת בארבעה פסוקים (בר' לה:ט-יב). אומנם יעקב הציב מצבה באותו מקום, אבל ההתרגשות שהייתה לו, בעקבות ההתגלות בתחילת פרשתנו, חסרה שם לגמרי.

על הפסוק "כִּי חִלַּק ה' עִמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ" (דב' לב:ט) רש"י מפרש:

יעקב חבל נחלתו – השלישי שבאבות, המשולש בשלוש זכויות: זכות אבי אביו, וזכות אביו, וזכותו – הרי שלושה, כחבל הזה שהוא עשוי בשלושה גדילים.

בנוסף להיות יעקב צדיק בן צדיק בן צדיק, הוא היה גם נביא בן נביא בן נביא. יעקב, כמו אבותיו, זכה לנבואת הבכורה שלו מאוחר למדיי בחייו; בעשור השישי לחייו (בסוף פרשת תולדות [בר' כח:ט] רש"י מוכיח שיעקב היה בן 63 כשיצא מבית הוריו ללכת לחרן. לפי רש"י, לא ברור אם נבואה זו בתחילת פרשתנו הייתה לפני 14 השנים ששהה יעקב בבית מדרשם של שם ועבר, כך שיעקב היה אז בן 63 או בן 77 כשנגלה אליו ה'). יעקב, האיש התם יושב האוהלים, שגדל בבית ספוג בנבואה, ואולי גם בתת המודע ידע שה' גם יתגלה אליו, והיו לו שנים רבות לחשוב על נושא זה, לא יכול היה לשער את רוממות הרוח כאשר ההתגלות קרתה בפועל. וכך מפרש רד"ק:

ואפשר, כי זאת הייתה תחילת נבואתו, ולזה עוד הכיר מעלת המקום, כי שם נגלה אליו הא-ל תחילה.

לפי פירוש זה, אין זה משנה כלל אם יעקב ישן באותו לילה במקום מקודש כמו בית א-ל או הר המוריה, או באיזה בית מלון סתמי באיזו שהיא עיר באמצע הדרך, כפירוש הספורנו (בר' כח:יא). המפגש הראשון עם